

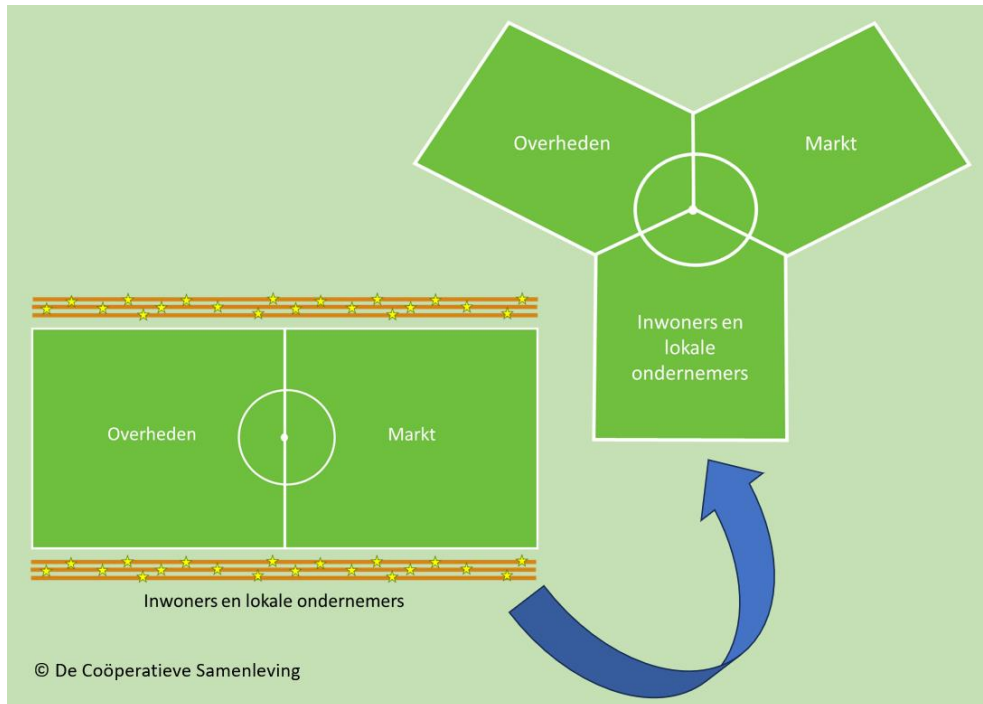
Bouwstenen Het Onderste Boven

Een narratief in wording (versie 1)

We kunnen bij initiatieven ‘van onderop’ spreken over potentialiteiten: “Mogelijkheden die alleen ontdekt worden als deze evolutionair gezien op het punt staan om onthuld te worden,” zoals de kus die Doornroosje uit haar slaap wekt.

	Lokaal	Regionaal	Nationaal
Logos	1. Bewijskracht: door efficiëntie en effectiviteit worden vele euro's bespaard en worden antwoorden gevonden voor tekort aan menskracht; Lokale initiatieven werken door de sectoren heen: ze leveren de integraliteit die gezocht wordt in de Omgevingswet;	2. Er is sprake van een grote maatschappelijke meerwaarde; Gebiedsprocessen verlopen vloeiender; Een gebied is een ordening van verhalen;	3. Zonder de bewonersinitiatieven worden de vele beleidsdoelen (opgaven) niet gerealiseerd (systeemfalen); Zorgzame samenleving;
Pathos	4. Menswaardigheid en verbinding met de natuur; Gemeenschap biedt bescherming tegen agressieve marktpartijen; Gemeenschap ≠ markt; Geen tijdelijkheid, maar écht lange termijn (1000 jaar);	5. Vertrouwen in de overheid neemt toe; Verbinden hoofd, hand en hart; Via gildesysteem (opleiding) betrekken van jongeren (zij vertellen het verhaal van de toekomst); Gemeente is deel van gemeenschap;	6. Myra Hoop (de waarde van zelforganisatie voor de overheid); Tanden laten zien; Humor, kunst; “Niet alleen het systeem faalt, ook wij”; Tegengif bij populisme;
Ethos	7. Wij ontleen gezag aan praktische kennis (ervaringskennis); We hebben het goed geregeld: opgroeierecht (juridisch), zaaigeld + structureel ontwikkelingsgeld (financieel) en drievoudig eigenaarschap (vastgoed);	8. We zijn spelers in de tussenruimte; We sluiten aan op het subsidiariteitsbeginsel; We werken aan vakmanschap over de volle breedte, waardoor de dreiging van AI verandert in waardevolle ondersteuning;	9. We dragen zorg voor effectievere besteding van belastinggeld; We geven richting aan het handelen en voorzien in concrete resultaten, onder andere waar het duurzaamheid en circulariteit betreft.

In de hiervoor getoond tabel staan begrippen die tijdens [Het Onderste Boven](#) op 5, 6 en 7 april 2024 aan de orde zijn gekomen, verdeeld over lokaal, regionaal en nationaal, en over logos, pathos en ethos (zie bijlage). Tezamen, als samenhangend geheel, vormen ze de ‘kus’. Deze is vrij complex, wat de schoonheid ervan is. De tabel is onaf en zal altijd onaf blijven, immer in ontwikkeling. Sommige ‘vakjes’ zijn al goed ingevuld, andere vragen om huiswerk.

Figuur 1. Van twee naar drie gelijkwaardige speelvelden.

Bij *logos* moeten we resultaten bundelen, expliciet maken. Hoeveel geld besparen we? Welke extra menskracht ontstaat er? Wat zijn de consequenties voor het realiseren van de vele beleidsopgaven? Maak tabellen en grafieken. Publiceren! Via *pathos* vinden we de woorden – de taal – om dat we met wat als logos hebben de harten van anderen te raken, of het nu bewoners en lokale ondernemers betreft, gemeenteraadsleden of medewerkers van ministeries. Bij *Ethos* geven we dat we als bewonersinitiatieven recht van spreken hebben. Wij geven invulling aan wat overheid en markt niet kunnen invullen. We zijn gelijkwaardige spelers in het spel met overheden en markt. We gaan van twee naar drie speelvelden (zie figuur 1). Tezamen vormen we de gemeenschap. De ‘we’ wordt gevormd door initiatieven van onderop die vorm en inhoud geven aan gemeenschappen.

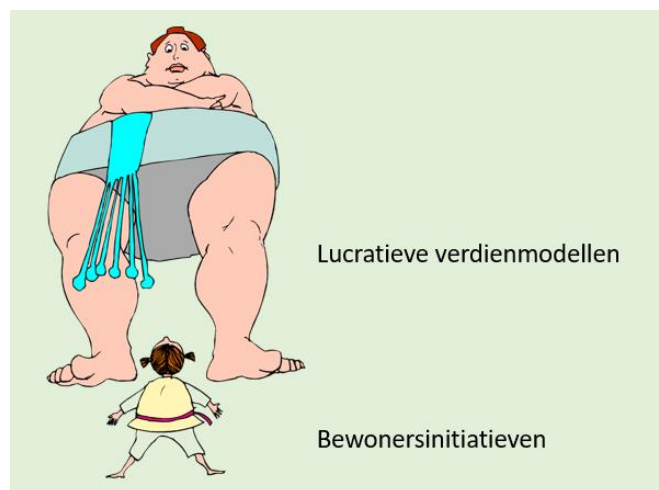
LOGOS

Per vakje een beknopte toelichting.

1. Het gaat op lokale schaal om bewonersinitiatieven. Iemand stelde: “je maakt jezelf sterk als je het beter doet dan de markt.” Dat geldt uiteraard alleen voor die activiteiten waarbij je het daadwerkelijk beter doet, zoals zorg, ondersteuning, de vormgeving van energiehubs, het produceren, verwerken en distribueren van voeding, beheer en

vergroten van de biodiversiteit... en dat in samenhang. Dicht op de praktijk is die samenhang op natuurlijke wijze aanwezig, op afstand wordt deze abstract en super [ingewikkeld](#). Maak berekeningen, toon data in grafieken en leg daarbij de relatie met de Omgevingswet. Deze laat niet toe dat integrale maatregelen wijken voor sectorale maatregelen. “Zorg voor bewijskracht, maar maak jezelf voor de financiering hiervan niet afhankelijk,” zo werd gezegd.

2. Op regionale schaal stuiten we op gebiedsprocessen. Daarin moeten de beleidsopgaven landen in de praktijk, althans dat is de bedoeling. Er moet “draagvlak worden gecreëerd”. We zien veel processen verzanden in overlegstructuren. Bewonersinitiatieven kunnen het verschil maken, want draagvlak kun je niet creëren... draagvlak ontstaat (al dan niet). Bewijskracht te over. Belangrijk gegeven hierbij is dat we een gebied niet (alleen) zien als een ordening van objecten, maar als een ordening van verhalen. Via de verhalen zijn mensen verbonden met hun omgeving. De uitdaging voor inwoners en lokale ondernemers is om vanuit langetermijnperspectieven maatschappelijke waarden te realiseren voor het nu, in plaats van “dit mag niet meer en dat mag niet meer”.
3. Het is van belang expliciet te beschrijven dat het onmogelijk is beleidsopgaven tot een succes te maken zonder bewonersinitiatieven. Dat kan met sommetjes op de achterkant van een sigarendoos worden aangetoond. [Systeemfalen](#) is ingebed in het niet serieus nemen van de grote groepen van ‘burgers’ die hun nek uitsteken voor de hun dorp of wijk, veelal op vrijwillige basis. Dat geldt zeker voor de zorg, want we zijn aan het vergrijzen en kunnen met het huidige systeem zorg en ondersteuning niet betalen en bemensen. Een zorgzame samenleving is een pre-conditie.

Figuur 2. Een realiteit én een gevoel.

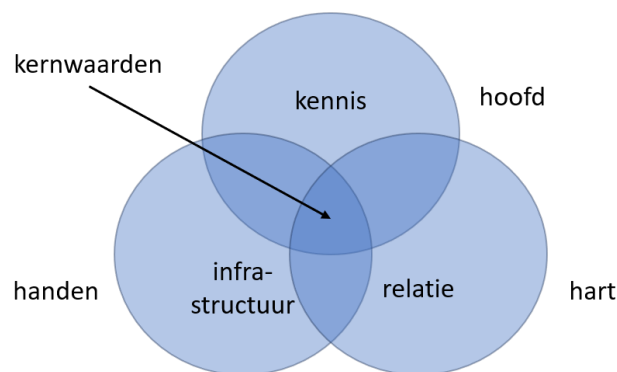
PATHOS

Per vakje een beknopte toelichting.

4. In de lokale omgeving vinden we in de verhalen die verteld worden de woorden die mensen in de nabijheid inspireren om mee te doen. Begrippen ontvouwen zich rond menswaardigheid. In de verbinding kunnen we ons beschermen tegen agressieve marktpartijen die ook verleiden, maar met andere intenties. Dit in de wetenschap dat er

ook marktpartijen zijn die net als wij streven naar menswaardigheid. Belangrijk is het dat we ons niet gaan meten met de markt, maar onze eigen niche invullen en op gepaste wijze samenwerken met de markt. Langetermijnperspectieven leveren een belangrijke inspiratiebron, ook voor overheden. Dat past niet op de tijdelijke ruimte die sommige initiatieven krijgen, zoals in Ten Boer. Geef plannen de tijd en zet in op [kathedralisch denken](#), met een tijdshorizon van 1000 jaar. Wij zijn een deel van de natuur. De natuur doet niet aan time management.

5. Vertrouwen komt te voet en vertrekt te paard. Daarom moet je er continu aan werken, door de verbinding van hoofd, hand en hart (zie figuur 3). Het vertrouwen in de overheid heeft een dieptepunt bereikt. Kunnen we in de verbinding van de drie speelvelden ook dit vertrouwen een positieve impuls geven? De gemeente staat niet naast de gemeenschap, maar vormt er een onderdeel van. Taal speelt daarbij een belangrijke rol. We kunnen de betrokkenheid van jongeren vergoten door rond de initiatieven opleidingsomgevingen te creëren, in relaties tussen meesters, gezellen en leerlingen, waarbij iedereen meester is en iedereen leerling. De jongeren vertellen de verhalen in hun eigen woorden.

Figuur 3.

6. Op nationaal niveau vertelt Myra Hoop over de waarde van onderlinge verbindingen tussen talrijke bewonersinitiatieven en hun waarde voor de samenleving. Myra Hoop komt uit het boek "Gödel, Escher, Bach". Zij is de miereneter die mierenhoppen kan lezen, een schijnbaar gekrioel van mieren, maar met een hoge graad van zelforganisatie. Wat zijn de woorden die Myra Hoop vindt en de rijksoverheid overtuigt? Zijn wij het tegengif bij het opkomende populisme waar mensen die het hardst schreeuwen worden gezien als "dit is wat het volk wil"?

De verbindingen tussen bewonersinitiatieven zijn cruciaal, want systemen kunnen op het ene moment vriendelijk lijken, maar op het andere moment monsters zijn die fraaie projecten wreed onderuit halen. Daarom moeten we zo nu en dan onze tanden laten zien. Toch blijft de taal in de basis verbindend, met humor (zelfrelativering) en kunst. Tevens moeten we onszelf ook zien als een deel van het systeemfalen. We praten niet over schuld, zo van "hullie en zullie hebben het gedaan", maar als schaamte "dat we het met z'n allen zover hebben laten komen."

ETHOS

Per vakje een beknopte toelichting.

7. Wie zijn wij dat we ons een gelijkwaardig veld toe-eigenen, naast overheden en markt? We doen ertoe en hebben recht van spreken. Als we onze kennis verbinden, kunnen we de kwantumsprong organiseren richting wijsheid. Daarbij gaat het niet alleen om de expliciete kennis, maar vooral ook om de praktische kennis (tacit knowledge, ervaringskennis). Deze kennis is cruciaal voor het hanteerbaar maken van complexe opgaven.

In vakje 7 staat dat we het goed geregeld hebben, maar daar is in de werkgroepen nog aardig werk aan de winkel. Juridische en financiële systemen zijn gevormd rond de grote verdienmodellen en passen niet goed op wat 'van onderop' komt en emergent¹ is, in plaats van dat het is ingebed in vaste structuren. Er staan begrippen als opgroeirecht, zaaigeld en structureel ontwikkelingsgeld. In de energietransitie is dat redelijk goed geregeld, maar in andere sectoren niet. En dan het vastgoed. Bewonersinitiatieven worden regelmatig gedwongen marktconform te werken. Henri Mentink pleitte voor drievoudig eigenaarschap: creatief eigenaarschap, gemeenschappelijk eigenaarschap en juridisch eigendom. Werken met principes van de 'echte' economie.

8. Vaak hebben we op 5, 6 en 7 april de leefwereld tegenover de systeemwereld geplaatst. Dat voelt niet goed. We acteren primair in de tussenruimte², waarin we systeem en leefwereld met elkaar verbinden. Daar zit ons primaire ethos. In de tussenruimte geven we vorm aan het subsidiariteitsbeginsel, het EU-principe dat beslissingen zo dicht mogelijke op 'de burgers' worden genomen, maar ook niet dichter dan dat.

Op het moment dat mensen zich geheel onderwerpen aan normen, regels, protocollen en procedures, worden ze vervangbaar door Artificiële Intelligentie (AI). Door vanuit de gemeenschap het begrip vakmanschap (wederom) op de kaart te zetten, overstijgen we dit. AI is dan de beitel en de hamer, waardoor mensen effectiever invulling kunnen aan hun werk.

9. In de Tweede Kamer wordt regelmatig door kamerleden het begrip 'maatwerk' gehanteerd, vooral als belastinggeld goed moet worden besteed. Maar concrete uitwerking hiervan is lastig. De rijksoverheid kan niet het specifieke op generieke wijze regelen zonder super ingewikkeld worden. Gemeenschappen kunnen het wel onderling regelen, mits er sprake is van voldoende democratische legitimiteit. Het specifieke wordt geregeld rond het specifieke. Vooral begrippen als duurzaamheid en circulariteit komen hierdoor scherp in beeld, omdat de praktijk de plek is waar deze concreet worden.

Govert Geldof, Tzum, 9 april 2024

¹ Emergent: dat wat het geheel meer is dan de som der delen. Bewonersinitiatieven beginnen op één punt, zoals een lokale zorgbehoefte, en haken op basis van de kansen die zich dan voordien andere werkvelden aan, zoals het klimaatneutraal maken van een gebouw, het voorzien in eigen gezonde voeding en het vergroten van natuurwaarden. Wat ontstaat is een wisselwerking tussen noodzaak en toeval.

² Als begrip geïntroduceerd door prof. Geert Teisman, Bestuurskunde Erasmus Universiteit.

Bijlage: logos, pathos en ethos

Uitgelegd door Chat GPT

Logos, pathos en ethos zijn drie verschillende vormen van argumentatie die worden gebruikt in retorica (de kunst van effectief spreken of schrijven). Ze zijn bedoeld om overtuiging en geloofwaardigheid op te bouwen bij het publiek, maar ze verschillen in de manier waarop ze dit doen:

1. **Logos:** Dit verwijst naar een beroep op logica of rede. Bij het gebruik van logos presenteren sprekers of schrijvers feiten, logische redeneringen, statistieken, en andere vormen van bewijs om hun argumenten te ondersteunen. Het doel van logos is om het publiek te overtuigen door middel van redelijkheid en heldere argumentatie.
2. **Pathos:** Dit is een beroep op emoties. Sprekers of schrijvers die pathos gebruiken, proberen het publiek te raken op een emotioneel niveau. Dit kan worden bereikt door gebruik te maken van verhalen, voorbeelden, beelden of woordkeuze die sterke emoties oproepen, zoals vreugde, verdriet, woede, medelijden, enzovoort. Het doel van pathos is om een emotionele reactie op te roepen die het publiek sympathieker maakt voor het standpunt van de spreker.
3. **Ethos:** Dit verwijst naar de ethiek of geloofwaardigheid van de spreker of schrijver. Ethos heeft te maken met de autoriteit en betrouwbaarheid van de persoon die het argument naar voren brengt. Dit kan worden opgebouwd door een positieve reputatie, expertise op het onderwerp, eerlijkheid, en het tonen van respect voor het publiek. Het doel van ethos is om het publiek te overtuigen dat de spreker of schrijver een betrouwbare bron is en dus het vertrouwen waard is.

In essentie vullen logos, pathos en ethos elkaar aan en kunnen ze samen worden gebruikt om effectieve argumenten te construeren.